VENERDÌ 20 OTTOBRE 2017 - I. P. A CURA DELLA A. MANZONI & C.

DI SAIT VO LUSÉRN

APPUNTAMENTO DELLA MINORANZA CIMBRA DI LUSERNA

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.lusern.it

DAR DOKUMÉNT VON KLÒSTAR VO BENEDIKTBEUERN

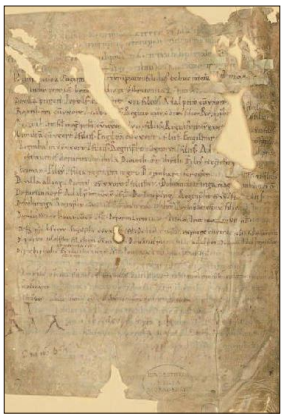

Manoscritto di Benediktbeuern (1053 - 1063) - München Bayerische Staatsbibliothek Clm 4547 f.250v

In kurs vodar stòrdja, peng karestìe, kriagar, invasiónge, di laüt hàm gemocht lazzan soi huamat, zo giana zuar inar naüng earde. Ditza habarz untar in oang haüt zo tage, segante di flüzz laüt boda khemmen auvar vodar Afrika, odar her von lentar von Medio Oriente.
Vor üsåndre ditza iz vürkhennt vil vert. Un azpe 'z khönda di studiös da earst bòtta umme in di djardar 1053 – 1063, benda di earstn zimbarn alz pròfuge hàm gemocht lazzan soi earde in sud von Bayern peng a groaza karestìa. Sa soin partìrt von klòstar vo Benediktbeuern reformàrt von movìmentn von benedektìn vo Tegernsee, di gelàichan von konvént vo St. Maria in Organo vo Verona. Da, hatta sa gelebet a frar (Engelberto) vo dört, boda spetar bart khemmen nomenàrt abate vo disan klòstar. Di kolòni geholft von bischof Walther vo Ulm vo Verona tschélle pittn abàte Gotalhelm vo Benediktbeuern, hàm gevånkh zo arbata afte pèrng vodar Lessinia, in da öade earde un da hàmsa gelekk burtzan; sèmm boda est izta di mindarhait vo Ljetzan (Giazza). Di klöstar soin nètt gest alùmma zentre vo relidjóng, ma zentre vo ekonomìa un zo konservàra di kultùr.
Zbisnen vil geschràiba abegenump un konservàrt, izta dar dokument boda geuaneget allz, ke di mindarhaitn von zimbarn soin vortgånt vo sèmm, zo giana zuar in Beleschlånt.
Sa 'z djar 1850 dar Johannes Andreas Schmeller hatten gezoaget azpe a zimbar-pint. In geschràiba datàrt 1050, soinda drinn verschìdane bichtege informatziónge.
Dar **codex latinus 4547** iz konservàrt in arkìv vodar Bayerische Staatsbibliothek vo München, seånka azta dar pefèl izzese darschédeget in di zait, daz meararste soinz pridigen von Vetar vodar Khirch, züntrest afta lest sait izta a geschràiba boda khütt ke ettlane famìldje soin gånt alz pròfuge... 'z soinda augeroatet ettlane lentar ume München (Biberbach - Emmering - Alling - Solln - Traubing - Diemendorf - Bolzwang -Unter/Ober Söcheing - Bichl) vo bo 'z ståmmenda abe dise laüt, geroatet darzùar soinda o di ném von kape-famìldje von pròfuge... (*Tempore famis*) peng dar karestìa... (*Haec fam)ilia fugerat..tempore famis de hoc monasterio Puronensi [...] de villa Puron Perolf cum uxore et VII filiis* (pitn baibe un sim khindar). - *Adalpero cum uxore et filiis. [...] Reginfrit cum uxore et VII filiis. [...] Isti iuvenes de Puron et Puhila* (Bichel). - *Diotrih.* - *Fridirih [...] de Villa Allinga* (Alling iz a statt) *Diotrih cum uxore et filiis VII. [...] de Hemeheringa* (Emmering iz a statt/ Amper- fluzz) *Maginhart cum uxore et III filiabus.* - *de Tumindorf Adalperht cum uxore et fil.* (Diemendorf am Würmsee) - *de Trupinga* (Traubing am Würmsee) *Reginperht cum uxore et filiis. [...] Item de alia villa Sehhir(inga)* (Obersöchering) *Reginperht cum uxore et filiis. De Pol(ci)wanc* (Polzwang bei Wolfratshausen) *Hatto cum uxore et fil. [...] de Puron Adalbert fil. M....ad Veronam civ(itatem).*

(auzgenump von libar *Geschichte der Zimbern/La storia dei Cimbri* - Wilhelm Baum)

A.G.

AN LESTN GRUAZ IN ADOLF

Adolfo Rossi Nicolussi, direttore del museo etnografico della valle Cannobina

Adolf Nicolussi Rossi è stato un uomo che ci ha indicato la strada dell'impegno in prima persona e per primi, mettere in pratica il suo insegnamento è il modo migliore per onorarne il ricordo.

Schraim zo grüaza vor hèrta a mentsch bobar hàm gehaltet gearn iz eppaz sberz, ma berda schraibet makse nèt hintarziang, siånka az hatt khumman lust zo dekha abe soi hertz vorå in åndarn.
Asó sber soinda moine börtar haüt ke 'z parìrnmar njånka az soin moine börtar.
Dar Adolf iz a månn boda hatt gelatt soine tritt in snea von lem vo vil laüt, tritt boda zoang in djüst bege nèt zo vorlìarase. Dar bege bodaz hatt gezoaget dar Adolf pitt soin lem iz dar sèll bodaz khütt ke bar tarfan soin di earstn zo macha di sachandar bodaz stian ka hèrtz un nèt paitn azta epparummaz åndarz åhef in ünsar vuaz, ombrómm bar bizzan ke balda dar bege iz offe iz dèstar gianen nå, daz malaméntar, daz djüst, iz soin daz sèll mentsch boda vor earst schauvlt in snea.
Dar Adolf iz hèrta gest pinn earstn; dar earst in lånt, dòpo sovl djar, zo haba a laurea, pinn earstn zo vorstìana in groaz vèrt vodar zung vo Lusérn, dar earst zo vorstìana ke naüge zaitn beratn khent vürsnen vor ünsar lånt, ke allz hettat gebèkslt in bintsche zait.
Azpe schiar alle di Lusérnar von soin djar er o hatt gemocht vortgian zo machanen a lem, sichar atz Lusérn izta gestånt soi hèrtz, ma dar Adolf vort von lånt iz gelånk z'soina bidar a mentsch boda zoaget in bege, dar iz khent pürgermaistar vo Gurro bodar hatt gelebet pitt soinar famìldja un in di lestn djar dirèktor von museo vo disan lånt, a lånt boda soine laüt abeståmmen von skotzesàn.
Berda hatt gekhennt in Adolf mage nèt tüan pitt mindar zo höarase stoltz zo haba gemacht a tökkle bege pitt imen. Miar bode schraibe lazztmar gedenkhan in summar bobar hàm gemacht 'z höbe pittnåndar pinn arm Ido, da alt bèlt hatt getrofft da naüge in sèll summar, un i hånse gesek poade.
I hàn ågeheft z'schraiba grüazante vor hèrta a mentsch bode hàn gehaltet gearn, ma i hàn gevelt, ombrómm di sèlln bobar haltn gearn, siånka azparse nèt seng, grüazparse alle tage ombrómm da stian hèrta pitt üs.

(A.G.)

LEMPRAR? GELEMPRA? BAZ VOR A BORT IZ?

Dice il Capitano dei Carabinieri Andrea Oxilia:
«*L'idea di promuovere l'opuscolo sul bullismo in cimbro mi è sorta pensando a tutti gli studenti trentini che hanno la fortuna di poter discorrere quotidianamente nella propria lingua minoritaria, e a scuola, e a casa propria, nel pieno diritto di vedersi riconosciuta questa rara e preziosissima peculiarità. Quindi ho preso in mano l'opuscolo in italiano (ideato dal Comandante del Reparto Operativo dei carabinieri di Trento, Ten. Col. Giovanni Cuccurullo) e ho ritenuto di farlo tradurre ai tre sportelli linguistici presenti in Provincia, per dedicarlo ai nostri studenti cimbri, mocheni e ladini*».

Ja, in khummane redjóngen odar provìntzan von Beleschlånt di khlumman zungen soin darkhennt azpe in da ünsar, nèt hèrta sichar, ma azma gianat nå, tritt vor tritt, allz daz sèll boda auzmacht 'z provintziàl Gesetz n° 6 von djar 2008 magapar alle soin stoltz von sèll bodaz iz khent zuargètt, ma darzuar hebapar alle a sbera arbat vürzovüara pittnåndar: di arbat zo vüara ünsar zung in draite djartausankh, laidar nèt alle habar lust zo nemmanaz au disa arbat.
Ma a tiabas a bòtta eppaz schümmaz khint vür vor di trianar khlumman zungen o, ditza boda hatt gemacht dar Komåndo von Pintarn vo Tria iz sichar a schümmaz sachan; in di schualn vodar Hoachebene barta khemmen auzgètt in khindarn a földjéle gåntz geschribet azpe biar, gemacht pròpio von pintarn.
Azzarda übarlèkk a pizzle bartar vorstian ke 'z iz eppaz boda lai vor zbuantzekh djar hettat nia gemak vürkhemmen, di pintarn soin a belesa istitutzióng, asó belesch ke mearar belesch magatma nèt soin, un azta disa istitutzióng schraibe azpe biar iz sichar eppaz naüge un bichte.
Machan dise arbatn darzuar helft dar zung mearar baz daz sèll boma magat gloam, daz earst vo alln ombrómm pinn schütz vonar söttan bichtegen istitutzióng gèttmar an groazan vèrt un darzuar übarsetzan sachandar boma nia hatt übarsetzt gitt zuar zo venna hèrta naüge börtar vor a zung boda nèt mage stian vest un augeluant azpe in an museo.
Asó hattma darvért ke lemparn billz o soin gemuant, nå in sèll boda schraibet dar Don Josef Bacher, "belästigen" un asó, furse, "dar lemprar" magatz soin dar "bullo" azpe ma khött atz belesch.
Allz ditza iz khent getånt ankunto in tschell Andrea Oxilia boda haltet asó gearn di zimbarzung; kapitå von pintarn dar Oxilia iz a guatar dichtar, in di vorgånnatn djar hattar gebunnt in bichtege prais *Mendranze in Poejia*, schraibante in di zimbarzung vo Ljetzan.
Èkko haüt magbar khön ke di pintarn o schraim azpe biar, ber hettatz khött?

AVM

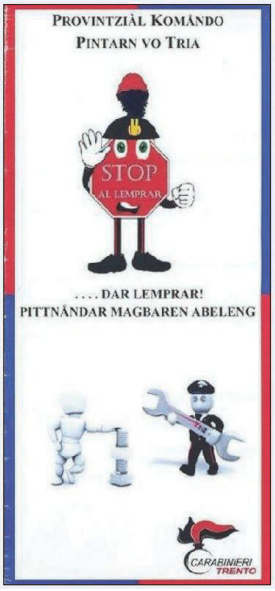

DISE DJAR

Di sachandar vo vor 70 djar odar mearar gedénkht von khindar vo dar sèlln zait

(2. toal)

Bar gian vürsnen zo gedénkha pinn Adolf bia ma hatt gelebet in di 40. djar.

A.: Ja, i gedénkhmar di "opzióng" von djar 42: di laüt boda hàm ågevorst zo khemma taütsch soin gånt zo "dunkha". Ditza bort hattmaz gehòart khön hundart vert, un bill soin gemunt untarschraim pitt dar vedar gedunkht in inchiostro. In an tage vo aprile soinda vortgånt moine tschellela un åndre laüt, ettlane haüsar soin gestånt ler, åna lem.
I hàn neméar gehòart 'z gepèlla von Flock, dar hunt von Rheo Martin, odar 'z gemèkka von smitt benn dar hat gerichtet di fånnen, di spitzaisandar un di haung von laüt.
A hear, gerüaft "rotpekh", iz gebest hèrta in lånt zo schauga nå in güatar von opténtt un hattzen übargètt in lusérnar bo da hàm gezalt an zis.

S.: *Azta hàm optàrt hundart laüt, di sèlln boda soin da gestånt bia hàmsa getånt zo arbata sovl güatar?*

A.: Di månnen boda soin hèrta gånt übar di bèlt soin gebest dahùam peng in kriage. Dise hàm mitt gemacht pinn baibar un khindar zo setza patàtn, zo mena di bisan, zo giana nå sbemm, auzomacha holtz, zo hüata 'z vich. In lånt da groaz arbat von èkhar un nå in vich iz khent durchgevüart hèrta von baibar. Di månnen zo mena, benn da hàm gevelt di sèlln vo da, soin khent auvar von Veneto, di meararste vo Monte di Malo. 'Z soinda khent inngevüart öm, bo ma hatt vürgevüart au att di fört un daz abas, attn Pill, hàmsa abegelèkk di malt von appalto ombrómm da hàm gespürt 'z saltz boda iz khent auzvorkhoaft in di botége.
Diarnen vo Lusérn soin o gånt nå in höbe au a Palai in Bèrsntol, stianante vort mearare tang, odar gåntze bochan.

S.: *Pitt sovl geàrbata bartar hàm gehatt sichar genùmma z' èzza!*

A.: 'Z iz nèt gest asó. 'Z soinda gebest famìldje boda hàm gèzt pult un pirn, benn 'z iz gånt guat. An öale iz gest vil mearar azpe haüt a bistékk. Di boténg soin gebest squàse ler pitt geplèttra. Innzokhoava hattma gehatt di "tessera annonaria", bodar hatt nèt gelatt nemmen biavl ma hatt geböllt. Di patàtn, dar khes, 'z vich soin khent kontrolàrt von "Ammasso". Zèrte vert vor an gåntzan tage arbat hattma gevånk lai an kilo sürchamel!

Von djar 42 gedénkhe no in birbl boda iz khent pan summar. Atz Lusérn hattar vortgetrakk an toal von tach vo dar khirch un gemacht schade in vil åndre haüsar. 'Z soinda khent fremmege "bandér" zo arbata un hàm gehatt zo tüana a långa zait. Inn in untar Kost dar birbl hatt ungemèkket an gåntzan balt. Disar schade iz gebest asó groaz ke di manèkkar vo Lusérn hàm drå gearbatet vor djardar.

S.F.

VORGÈZZT NÈTT!: 'Z izta zait **finn atz 23 von bimmat** zo maga åvorsan zo arbata vor in prodjèkht "*ADOC - Archivio Digitale Online Cimbro - La memoria linguistico-storica della Comunità di Luserna*"
http://www.unitn.it/ateneo/bandi/assegni-ricerca/nuovi

VkVSlyMjVm9sb0Vhc3lSZWFkZXJfUHJvdlRyZW50byMjIzhlY2Y2N2YxLTlyYTgtNGU1Ny1hZTFmLTU3MGMwYWQxNWU2NSMjIzIwMTctMTEtMTNUMTY6MzY6NDUjIyNWRVI=